

„A müncheni diktátum egy megkésett cseh alternatívája”

Újabb források a szudétanémetek kitelepítésének előtörténetéhez

Amikor a New York-i *Columbia Egyetem* archívumában átnéztem Jaromir Smutný, cseh diplomata hagyatékát, meglepve bukantam egy eredeti aktára, amely a *Foreign Office*-ből származott. Az akta egy brit diplomata 1941. május 22-én kelt jelentését tartalmazza Eduard Benešsel, a Csehszlovák Köztársaság külügyminiszterével, majd elnökével folytatott megbeszéléseiről. A tárgyalópartnert Robert Bruce Lockhartnak hívták, ő volt a londoni csehszlovák emigráns kormány mellé rendelt brit képviselő.

A skót Lockhart és Beneš régóta ismerték egymást. Lockhart öt évig élt és dolgozott Prágában, éspedig előbb mint a brit követség kereskedelmi titkára, majd az *Angol–Csehszlovák Bank* igazgatója. Itt találkozott Tomáš Garrigue Masaryk elnökkel, akit gyakran „a bölcs”-ként emlegetett és Beneš külügyminiszterrel, akiben „a földkerekség legfáradhatatlanabb munkását” tisztelte. Utóbbival rendszeresen teniszezett is. Lockhartot a háború kitörésekor, miután a *Foreign Office* reaktiválta, azzal bízták meg, hogy a megszállt Csehszlovákiából érkezett emigrációval tartsa a kapcsolatot. A *Foreign Office*-szal szemben Lockhart Csehszlovákia érdekeit képviselte, és rendre Beneš mellett, illetve bírálóival szemben foglalt állást.

Lockhartot a *Foreign Office* megbízta, tudakolja meg Benešről, vajon változtak-e a szudétanémetek jövőjére vonatkozó tervei. Egy interjúban ugyanis, melyet a *Vrij Nederland* holland emigráns lap készített vele, Beneš a következő kijelentést tette: „Tudjuk, hogy ez a terület [*ti. a Szudéta-vidék*] újra köztársaságunk része lesz.” Frank Roberts, a *Foreign Office* Közép-Európa Osztályának munkatársa szerint Beneš kijelentése ellentmondott korábbi nyilatkozatainak, miszerint kész lenne „északnyugaton a Szudéta-vidék jókora részét feladni, más részein pedig akár a lakosságcsere lehetőségét is megfontolni”.

A *Foreign Office* aktái közül kiemelt dokumentum Lockhart jelentését tartalmazza a Benešnél történt tudakozódásról, s ami az iratok kiemelése szempontjából döntő volt, egy térképet. Ezen Lockhart megjelölte mindazon területeket, melyek Németország és Magyarország számára történő átadását Beneš fontolóra vette. Beneš elmondta Lockhartnak, hogy a holland lap tudósítója nem a valóságnak megfelelően idézte, és kifejtette tervét a csehszlovákiai kisebbségi kérdés megoldására vonatkozólag. Eszerint kész lett volna átadni Nyugat- és Észak-Csehországban, valamint Cseh-Sziléziában egy-egy határ menti sávot Németországnak, összesen mintegy

900 000 lakossal, a Dél-Csehországban és Dél-Morvaországban élő 300 000 németet pedig az akkoriban Ausztriában élt csehszlovákokra kívánta cserélni. A tervezett új határ a glatzi medencén keresztül húzódott volna, és Beneš kifejezte azon igényét, hogy a területi veszteségekért némi kompenzációban részesüljön. Beneš közölte Lockharttal: becslése szerint a szövetségesek győzelme után 300 000 német menekül majd Németországba, mintegy 400 000, főleg szociáldemokrata érzelmű pedig a csehszlovák állampolgárságot választja. A fennmaradó 1,1 millió németet „visszaküldik a birodalomba”. Hozzáfűzte, hogy terve nem tekinthető véglegesnek. Nagy nehézségekbe fog ütközni, hogy javaslataihoz honfitársai beleegyezését elnyerje, ám azt hiszi, talált egy megoldást, amely segíthet Kelet- és Délkelet-Európa kisebbségi problémáinak végleges rendezésében. Lockhart jelentését elolvasva Roberts elégedetten nyugtázta, hogy Beneš nem adta fel korábbi terveit. Úgy tartotta, hogy ezek, bár nehezen megvalósíthatóak, mégis „államférfihoz méltó megoldást kínálnak a kényes problémára”. William Strang, a Közép-Európa Osztály vezetője Beneš tervét „a müncheni 'diktátum' egy megkésített cseh alternatívájának” nevezte. A továbbiakban megpróbáljuk a terv egyes elemeit egybevetni Beneš korábbi és későbbi elképzeléseivel.

1. Területátadás, illetve területcsere

1938. szeptember 15-én a *Szudétanémet Párt*, amelyre az 1935. évi választások során a német választók alig kétharmada adta szavazatát, megszakította tárgyalásait a kormánnyal és kiadta a jelszót: „Vissza kívánunk térni a birodalomba”. Ugyanazon a napon Hitler az angol miniszterelnök elé tárta követelését, amely Csehszlovákia határ menti, németek lakta területeinek a birodalomhoz csatolását célozta. Két nappal később Beneš egyik miniszterét Párizsba küldte „egy különlegesen titkos tervvel”, amelyről ugyanaznap maga is tárgyalt a francia követtel Prágában. Beneš egy térképen jelölte meg azokat a területeket, melyekről, mivel a határerődítményeken túl helyezkedtek el, Csehszlovákia hajlandó lett volna lemondani. A térkép máig nem került elő, ám a követ jelentéséből kiderül, hogy ugyanarról a három nyugat- és észak-csehországi, illetve cseh-sziléziai területről volt szó, mintegy 8–900 000 német lakossal, amelyek Lockhart térképén is láthatók. Csehszlovákia stratégiai, gazdasági és kereskedelmi érdekei mindazonáltal nem játszottak szerepet, mikor a müncheni konferencia 1938. október 1-jén elkészítette a cseh tartományok németek lakta területeinek kiürítésére vonatkozó ütemtervet.

1939 januárjának végén, vagyis a rövid életű München utáni köztársaság idején Beneš Csehszlovákia jövőbeni határaitra vonatkozó elképzeléseit vázolta egy Jaroslav Drábekkel folytatott megbeszélés során, akit Beneš egykori munkatársai küldtek Prágából Londonba. Terve szerint a nyugat-csehországi határ még Karlovy Varytól keletre húzódott volna. Ezen kívül Beneš további három, Dél-Csehországban, illetve Dél-Morvaországban fekvő kisebb körzet átadását fontolgatta. Összesen kb. 1,4 millió német élhetett azokon a területeken, amelyekről Németország és Ausztria javára lemondott volna.

1939 márciusában német csapatok szállták meg Prágát és Brnót, és Hitler létrehozta az ún. *Cseh–Morva Protektorátust*. Szeptemberben a németek lerohanták Lengyelországot, és késő ősszel söpört végig a protektorátuson az első terrorhullám, amelynek során egyetemeket zártak be és 1200 cseh diákot hurcoltak koncentrációs táborba. Amikor a brit kormány Franciaország összeomlása után elismerte a Beneš által összeállított *ideiglenes csehszlovák kormányt*, egyszersmind arra is utalt, hogy ez az elismerés nem jelent kötelezettséget valamely konkrét határ jövőbeni támogatására nézve — beleértve a München előtti és a Münchenben meghúzott határokat.

1940 novemberében Beneš titkos táviratban értesítette a protektorátus területén működő ellenállási mozgalmat programjáról. E szerint nem mond le a történelmi határokról, ám ez számára gyakorlati s nem elvi kérdés. A legfontosabb — írta — a csehek által lakott terület megnövelése és lekerekítése. A táviratban ennek határait is megadja. A német területek Karlsbad, Reichenberg és Jägerndorf kanton gyanánt továbbra is Csehszlovákiához tartoznának. Ha mégis kiválnának a köztársaságból, nem jönnének létre olyan katonailag védhetetlen határok, mint a müncheni egyezmény után. Lockhart 1941 májusából származó jelentése és térképe azt bizonyítja, hogy Beneš számára a kiindulópont valójában az említett három kanton Németországnak történő átadása volt.

1942 januárjában Beneš lehetőséget kapott, hogy a brit külügyminiszterrel a müncheni egyezmény érvénytelenítése utáni követeléséről tárgyaljon, és ismertesse tervét Edennel a szudétánémet kérdés megoldására vonatkozólag. Eszerint ha Csehszlovákia kész lemondani sűrűn lakott területekről, úgy 6–700 000 némettől szabadulhat meg. Ha pedig bejelenti igényét egy darab német földre északkeleten, akkor honfitársai előtt a területátadást csereként tüntetheti fel. Térképet azonban, amelyen a szóban forgó területek fel lettek volna tüntetve, Beneš nem nyújtott át.

1942 júliusának első napjaiban a brit háborús kabinet megszavazta Eden javaslatát, hogy a müncheni egyezményt nyilvánítsák érvénytelenné, és közöljék bizalmasan Benešsel: az angol kormány elvben beleegyezik a német kisebbségek Közép- és Délkelet-Európából Németországba való áttelepítésébe. A javaslat indoklásában az említett területátadás fontos szerepet játszott. Ez a brit döntés bátorította fel Beneš, hogy 1942 szeptemberében már csak kb. félmillió német által lakott terület esetleges átadásáról beszéljen.

Washingtonban tett hivatalos látogatásáról visszatérve 1943 júniusában büszkén mesélte régi ismerősének, Lockhartnak, hogy a három nagyhatalom időközben megszavazta „a München előtti határok maradéktalan visszaállítását, amit határkiigazítások követhetnének”. Amikor 1943 októberében a brit háborús kabinet elvi döntést fogadott el Németország jövőjéről, az 1937. évi határokhöz való visszatérésből indult ki, „esetleges kisebb, megegyezésen alapuló határkiigazításokkal a Cheb-háromszögben”. Memorandumában, amelyet Beneš 1943. decemberi hivatalos látogatása alkalmával nyújtott át a szovjet vezetésnek, újfent hajlandónak mutatkozott a köztársaság nagyobb „nemzeti homogenitását” eredményező területcserére. Az ajánlattal egyszersmind meg akarta könnyíteni az angolok és az amerikaiak számára a szudétánémetek többségét érintő kitelepítés elfogadását.

Bár a németek és a magyarok Csehszlovákiából történő áttelepítésére vonatkozó memorandum, melyet a csehszlovák kormány 1944 novemberében adott át a brit követnek, nem tartalmazott utalást a Cheb-háromszög esetleges átadására, Beneš néhány nappal későbbi, Edennel folytatott megbeszélése során újra megerősítette szándékát, hogy területcsere révén átadjon 350–400 000 németet, az általuk lakott területtel egyetemben. Az átadandó területek nagyságát Beneš tehát tovább csökkentette, mégpedig, úgy vélem, alighanem a teheráni konferencia hatására, amelyen megállapodtak Lengyelország nyugati irányba történő eltolásáról Németország kárára, s az Oderáig terjedő valamennyi német terület, valamint egész Felső-Szilézia Lengyelországnak történő átadásáról. Beneš egy kis térképen mutatta meg a brit külügyminiszternek, mely területekre gondolt, s ezúttal megint nyugaton (Cheb-háromszög), északon, valamint északnyugaton elhelyezkedő területsávokról volt szó. Eden arra kérte Beneš, hogy a tervezett határkiigazításokat nagyobb léptékű térképen jelölje meg, s a térképet juttassa el a brit követnek.

1945. február elején Nagy-Britannia elismerte a csehszlovák kormány jogát, hogy az „adminisztratív ellenőrzést” az összes olyan területen átvegye, melyeket a müncheni egyezmény alapján Németország, Lengyelország és Magyarország annektált. A brit követ biztosította Beneš, hogy ez a formula bármely intézkedésre feljogosítja, s azok a határok végleges elismerésekor is végrehajthatók. Itt Benešnek arra a jogára esett utalás, hogy a köztársaság német származású lakóit csehszlovák állampolgárságuktól megfoszthassa.

A cseh elnök csak ekkor adta át a követnek az ígért térképet az új csehszlovák–német határra vonatkozó javaslattal. A tervezett határ Szászország és Bajorország esetében néhány kilométerrel, Sziléziában azonban jelentősebb mértékben a történelmi határokon túlra helyeződött. Ellenszolgáltatásul területek, mégpedig a korábbi javaslatokhoz képest jóval kisebb Cheb-háromszög és néhány földnyelv Németországra szálltak volna. A csere következtében Csehszlovákia 180 000 lakost magába foglaló területre tett volna szert, és elveszített volna 360 000 német által lakott területsávokat. Most bebizonyosodott, hogy a Foreign Office már nem támaszkodhatott Lockhart 1941 májusában készült térképére, Beneš pedig azóta semmiféle térképet nem adott át a briteknek.

Beneš már 1919-ben, a párizsi békekonferencia alatt is harcolt a történelmi határok megtartásáért, ám az akkori miniszterelnök Karel Kramář nyomására területcserét követelt Németországgal. Az akkori terv és Beneš 1945. februári javaslata számos pontban megegyeztek, Beneš mindenesetre 1945-ben kész volt a határt nem Aštól, hanem Chebtől keletre meghúzni. Az első világháború győztes hatalmai 1919-ben a bajorországi és magyarországi forradalmak miatt a javasolt területcserét túl bonyolultnak és hosszadalmasnak találták, így aligha meglepő módon a történelmi határokból állapodtak meg. Olyan döntés volt ez, amelyet Beneš nyilván jól megőrzött emlékezetében.

2. Elűzés és kitelepítés

Területek átadására csak akkor hajlandó, nyilatkozta Beneš a müncheni egyezmény előtt, ha Németország egymillió szudétanémetet befogad. Az ország belsejében fekvő, németek lakta nyelvi szigeteket, Teplice és Duchcov körzetét, valamint Északkelet-Morvaországot tisztán cseh területekké kell tenni, nyilatkozta 1940 márciusában az oxfordi *Royal Institute of International Affairs* intézetben. 1940 októberében az ellenállási mozgalomnak is azt táviratozta, hogy „a cseh élettér” nem szorulhat Szilézia és Ausztria közé, a németeket tehát ki kell telepíteni mind a Brno és Jihlava körzetében fekvő nyelvi szigetekről, mind Észak-Morvaország és Szilézia egyes részeiről, továbbá Dél-Morvaországból. Azt is hozzátette, hogy egymillió német kitelepítése már „óriási siker” lenne.

Lockharttal folytatott 1941. májusi megbeszélése során, mint említettük, Beneš abból a feltételezésből indult ki, hogy 300 000 német fog elmenekülni és további 1,4 milliót kell kitelepíteni. A Beneš által 1941 novemberében kitűzött minimális programban „legalább 1 millió német feltétlen kitelepítéséről” volt szó, amire részint területátadás révén, részint anélkül került volna sor. Wenzel Jakschtól, a szudétanémet szociáldemokraták emigrált elnökétől Beneš azt követelte, hogy fogadja el tervét, amely szerint kitelepítenének 6–700 000 embert: „a teljes burzsoáziát, a pángermán értelmiséget, valamint a fasizmushoz csatlakozott munkásságot”. Meg kívánja szerezni a jogot, hogy minden egyes németért, akiket a nyugati, északi és északkeleti területsávokkal együtt adnak át, további két németet telepíthessen ki, immár területátadás nélkül, hogy a kiebbség létszáma ezáltal összesen mintegy 2 millió fővel csökkenjen — közölte 1942 januárjában az angol külügyminiszterrel.

A szovjet vezetéssel 1943 végén Beneš a következő elgondolást ismertette: a felszabadulás utáni első hónapokban Csehszlovákia ki fogja telepíteni a németek egyes csoportjait, így az SS és a rendőrség tagjait, a Szudétanémet Párt és a Tornaszövetség vezetőit, tanárokat, ügyvédeket, technikusokat és mindazon személyeket, akik részt vettek Csehszlovákia gazdasági és pénzügyi kifosztásában. A szudétanémetek zömét két éven belül, a többit a rákövetkező három évben telepítenék ki. A csehszlovák kormány gondoskodni fog róla, hogy a cseh, szlovák és kárpátaljai rutén lakosság minden egyes községben kétharmados többségre tegyen szert. Molotovnak azt mondta: „Ha minden németet el lehet űzni, az jó. Ha nem, akkor legalább kétmilliót.” Ebből a számból indult ki a csehszlovák kormány már említett, 1944. novemberi memorandumában is.

3. A maradék kisebbség asszimilálása

Csehszlovákia fel tud venni 1–1,2 millió németet. Ezek fele demokrata, szocialista és zsidó, akiket „nem lehet kitenni az ausztriaihoz vagy másutt történetekhez hasonló mézszárlásnak” — írta Beneš 1938. szeptember 17-i üzenetében. A maradék kisebbség első számú képviselőjét Wenzel Jakschban látta. Jaksch 1939-ben elfogadta a „szervezett lakosságcsere” elvét, ám érvényét hamarosan arra „a néhány pontra korlátozta,

ahol a nyelvi területek adminisztratív elhatárolása, elsősorban közlekedéstechnikai okokból, nem lehetséges”. Végül Jaksch is beleegyezett több százezer szudétánémet náci elűzésébe. A maradék kisebbséget Beneš Edennel folytatott megbeszélései során 900 000–1 000 000 körülire becsülte. Ő maga azon van, tette hozzá, hogy a „demokratikus és ártatlan németeknek ne essen bántódásuk”, bár képviselőikkel az emigrációban, tekintettel az otthon élők érzelmeire, nem köthet egyezséget.

Beneš memorandumában, melyet a szovjet kormánynak, majd 1944 januárjában, Angliába visszatérve a Foreign Office-nak is átadott, ragaszkodott hozzá, hogy mindazokat, akik 1938 és 1939 folyamán német állampolgárságot kaptak, kitelepíthessék, valamint, hogy a németek egyes csoportjainak, saját döntés alapján, visszaadhassa a csehszlovák állampolgárságot. Az 1944. novemberi memorandumnak megfelelően az ún. „antifasiszták”, a „hasznos szakmunkások” és a „nemzeti hovatartozásukra nézve közömbös egyének” számára meg kívánta adni a lehetőséget, hogy Csehszlovákiát válasszák.

4. Az emigrációban született tervek egyeztetése az ellenállási mozgalommal és a szövetségekkel

A cseh ellenállók többsége már kevéssel a Cseh–Morva Protektorátus megalapítása után az összes német elűzését követelte Csehszlovákiából. Beneš ezeket a követeléseket közvetlenül a háború kitörése után még nacionalista „ostobaságoknak” nevezte. A cseh tüntetők és a német rendőrség között 1939 októberében lezajlott összeütközések után az ellenállás vezetősége a következő jelentést küldte: „Népünk [...] szörnyű bosszút fog állni, s aki humanizmusra, demokráciára vagy külpolitikai szempontokra hivatkozva fellépne a leszámolás ellen, azt félre fogja söpörni a nép haragja.” Egy évvel később az ellenállás egyik vezetője a következőt jelentette: „A nép úgy látja, hogy élettere a történelmi határok között helyezkedik el, a németeket pedig bevándorlóknak tartja, akiket ki kell telepíteni”. Beneš válaszában az állt, hogy a leszámolást „értelmes megoldásnak kell követnie. Azt azonban nektek kell elérnetek, hogy lehetőleg sok németet üzzenek el, és lehetőleg messzire.” A Szovjetunió elleni német támadás után az ellenállás vezetése ismét a köztársaság történelmi határok közti helyreállítását követelte, mégpedig németek nélkül. Beneš, bár „maximális programként” elfogadta ezt a követelést, 1942 szeptemberében még mindenkit „bolondnak vagy naivnak” tartott, aki azt hitte, hogy a nagyhatalmak az összes német egyidejű kiebrudalása árán beleegyeznek az egységes köztársaság helyreállításába.

Miután a brit kormány a müncheni egyezményt 1942 júliusában érvénytelennek nyilvánította, Beneš saját terveit fokozatosan az ellenállási mozgalom radikálisabb követeléseivel igazította. Az átadásra szánt területek nagysága így egyre csökkent, a kitelepítendő németek száma pedig egyre nőtt. Beneš és az ellenállási mozgalom tervei között valójában csak a módszerekben volt különbség, a kitűzött célban nem. Mindketten olyan egységes és önálló államot akartak, amelyben három szláv nép él együtt, a cseh, a szlovák és a kárpátukrán, s amelyben nem létezik nem szláv kisebbség.

Beneš terve válasz volt a Szudétanémet Párt által kiadott felhívásra: „Haza a birodalomba!” De válasz volt egyben Hitler 1938. szeptember 15-i berchtesgadeni követelésére is, amely a cseh tartományok németek által lakott területeinek átadását célozta. A cseh kitelepítési terv tehát közvetlen reakció volt „Münchenre”, az ún. „szudétanémet kérdés” nemzetiszocialista megoldására. Beneš határozottan ragaszkodott már München előtt kidolgozott tervéhez: területátadás, illetve kitelepítés révén a német kisebbség létszámát a háború előttinek kevesebb mint harmadára kívánta csökkenteni. A Smutný-hagyatékából származó dokumentum arra utal, hogy valójában sohasem akart három kantont létrehozni, s azokban autonómiát adni a németeknek. Ezt a változatot csupán a szudétanémet szociáldemokraták megtévesztésére s a cseh ellenállási mozgalom megnyugtatására szánta, valamint tartaléktervül egy hirtelen németországbeli fordulat, illetve az azt követő megegyezéssel béke esetére. A történészeket, beleértve engem is, mindenesetre sikerült megtévesztenie. Beneš nem csupán a csehszlovákiai németek számának csökkentését tervezte, hanem kisebbségként való megszüntetésüket is. Csak „demokraták, szocialisták és zsidók”, valamint a nemzeti hovatarozásukat illetően közömbös németek maradhattak, akiknek alacsony száma az asszimilációt volt hivatva megkönnyíteni.

A terv a szövetséges nagyhatalmak körében támogatásra talált. 1942 júliusában a brit kormány a müncheni egyezményt érvénytelennek nyilvánította, és titokban beleegyezett „a német lakosság áttelepítésébe Közép- és Délkelet-Európából Németországba, ahol az szükséges és kívánatos”. Így reagált a Heydrich elleni merényletet követő terrorra, s még inkább Sztálin tervére, amely a Szovjetunió kiterjesztését irányozta elő nyugat felé balti államok, Kelet-Lengyelország és Besszarábia rovására. Csehszlovákiát és Lengyelországot meg kívánták erősíteni Oroszországgal és Németországgal szemben, mégpedig a Szudéta-vidék visszaadása, Kelet-Poroszország és Felső-Szilézia annektálása, az itteni német lakosság kitelepítése, valamint a kelet-közép- és délkelet-európai államok két konföderációba történő egyesítése révén. Roosevelttel személyes beleegyezését a kitelepítésekhez Beneš 1943. májusi hivatalos látogatása alkalmával szerezte meg, a szovjetek ígéretét pedig, hogy a németek elűzését a Vörös Hadsereg támogatni fogja, 1943. decemberi moszkvai útja során.

A brit és az amerikai kormány osztotta Beneš véleményét, hogy a népszavazásokon és kisebbségvédelmi szerződéseken alapuló háború előtti rendszer csődöt mondott. Ezért úgy tartották, hogy a határkiigazításokat össze kell kötni a lakosság szervezett áttelepítésével. Ha a szudétanémetek Csehszlovákiában maradnak, érvelt az 1944. novemberi csehszlovák memorandum, akkor a köztársaság sem külpolitikai biztonságra, sem belpolitikai stabilitásra nem számíthat. A britek érdeke is, hogy a „németek külhoni előőrseit” felszámolják, hangoztatta a Foreign Office. A München előtti határok helyreállítása a lakosság áttelepítése nélkül nem látszik lehetségesnek, közölte az angol követ Benešsel. A Szudéta-kérdés a háborús okok közé tartozott — fűzte hozzá —, ezért megoldást kellett találni rá.

Mindazon kegyetlenségek után, amiket a németek a csehszlovák nép ellen elkövettek, békés együttélésük egy államban elképzelhetetlen — állította egybehangzóan a csehszlovák kormány és a Foreign Office tanácsadó testülete. „Ahol Heydrich és hozzá hasonlók uralkodtak, ott egyetlen német sem élhetne biztonságban.”

A németek kitelepítése céljából 1943 novemberében létrehozott miniszterközi bizottság 1944 júliusában arra a következtetésre jutott, hogy a részleges kitelepítéssel szemben a teljes kitelepítést kell támogatni. Utalt rá, hogy az áttelepítést a kisebbségi jogi garanciák nehezítik, a hátramaradottakat fenyegető asszimiláció viszont megkönnyíti. Amennyiben a maradék német kisebbség meg tudná őrizni nemzeti identitását, az eljövendő Németország kisértést érezhetne, hogy mindezt újabb terjeszkedésre használja fel. Bármilyen döntés szülessék, a felmegoldásokat kerülni kell. A bizottság magáévá tette Beneš javaslatát, hogy az elűzöttek vagyonát Csehszlovákia jóvátételi követelése ellenében számolják el, s az így felszabadult anyagiakból a német kormány a kitelepítetteket kártalanítsa. A bizottság elnöke és az emigrációs kormány hangot adtak reményüknek, hogy a homogén nemzetállamok hosszú távon harmonikusabban fognak együttműködni Európában, mint a háború előtti korszak nemzeti kisebbségekkel megterhelt államai.

Két kérdésben azonban a brit tervező testületek és a Foreign Office más véleményen voltak, mint a csehszlovák kormány. Elutasították mindenekelőtt ennek azt az álláspontját, hogy különbséget tegyenek az azonnal elűzendő „bűnösök” és a szervezett formában kitelepítendő német tömegek között. Másodsorban úgy gondolták, hogy az ütemtervet humanitárius és gazdasági okokból egyeztetni kell a nagyhatalmakkal, végleges formába öntése nem engedhető át a csehszlovák és lengyel kormánynak. „A gyors és szervezetlen kiűzés kiszámíthatatlan mértékű emberi szenvedéssel járna, amint azt a Hitler által elrendelt elűzések is bizonyítják” — szögezte le a bizottság. A szállítási kapacitás hiányában a szervezett kitelepítés szerény méretekben, s csak a háború befejezése után egy évvel kezdődhet — hangzott a bizottság véleménye a továbbiakban —, és legalább öt évig fog tartani. Közben az is világos volt, hogy Nagy-Britanniának az elűzés konkrét megvalósításába már alig lesz beleszólása, mivel a szóban forgó területeken a szovjet befolyás túlsúlya várható.

A csehszlovák kormány továbbra is ragaszkodott tervéhez, hogy a kitelepítést két év alatt be kell fejezni, 1944. novemberi memorandumában azonban brit kívánságra lemondott a „bűnösök” elűzése és a többi német kitelepítése közti különbségtételről. A megszállt Csehszlovákiában működő ellenállási csoportok 1944 júliusában a következőket közölték Benešsel: mivel Csehszlovákia nemzetközi szabályozások alapján esetleg csak a németek egy részét tudja kitelepíteni, legfeljebb kétmilliót, el kell érni, hogy a felszabadulás utáni első napokban, vagyis még a nemzetközi döntést megelőzően a „bűnös nácik” a bosszú elől lehetőleg nagy számban s lehetőleg messzire meneküljenek. Már a Szudéta-vidék megszállása alkalmával „meg kell tisztítani” a németektől azokat a területeket, ahol a cseh elem hagyományosan erősen van képviselve. Mindez felhívás volt az akciókra, az ún. „vad elűzésekre”, amelyek során a német lakosságot a történelemben páratlan méretű és kegyetlenségű atrocitások érték.

Az emigrációban született tervek, valamint az elűzés méretei és lefolyása közti ellentétből a szudétanémet történészek azt a következtetést vonták le, hogy e tervek már eleve „a szövetségesek félrevezetését” célozták. Beneš „fasiszta mintára maga is egyfajta 'végső megoldást' sürgetett, vagyis a szudétanémetek teljes kényszerkitelepítését”. Egy amerikai történész a csehszlovák elnöknek felrótta „történel-

mi felelősségét a kitelepítés-szindróma létrejöttében, amelynek utóbb nemcsak a szudétanémetek estek áldozatul”. A háború után Beneš maga és hívei azt állították, hogy az elnök kezdettől a németek csaknem teljes kitelepítését szorgalmazta. Más cseh és német történészek is ezzel szemben vagy úgy gondolták, hogy a tervek fokozatosan váltak egyre radikálisabbakká, mégpedig a háború és a megszállási politika éleződése miatt, vagy nem láttak bennük mást, mint „variációsorozatot ugyanazon témára”. A New Yorkban fellelt dokumentumok és a Foreign Office aktáiból származó bizonyítékok arra engednek következtetni, hogy Beneš az említett radikalizálódási folyamat, valamint az otthonról kifejtett nyomás ellenére meglepően sokáig kitartott kompromisszumos tervének egyes elemei mellett (részleges területátadás, részleges kitelepítés és a maradék kisebbség beolvasztása). A teheráni konferencia után a súlypont mindazonáltal az elűzésre helyeződött.

A nemzetiszocialista uralom alóli felszabadulás után a kitelepítés saját ritmusa szerint zajlott. A politikai pártok a németellenes közhangulathoz igazodva egymást múlták felül a nacionalizmus terén. A csehek nagy részén, akik az első napokban és hetekben a Szudéta-vidékre özönlöttek, a bosszú és a gazdagodás vágya lett úrrá. Az első hetek és hónapok atrocitásai után a potsdami konferencián elhatározott átfogó kitelepítés a szudétanémetek legtöbbször megváltásként érte.

Források és irodalom

Jelen tanulmány témájához a legfontosabb levéltári források a Foreign Office, különösen pedig az ezen belül működő Central Department in Public Record Office (London) aktái, valamint az ún. Beneš-Archívum iratai, V. Klecanda és J. Smutný hagyatékai, melyek mind T. G. Masaryk levéltárában (Prága) találhatóak, továbbá Smutný kisebb, a Columbia University Levéltárában (New York) lévő hagyatéka. A csehszlovákiai ügyiratok jó választékát nyújtja *Libuše Otáhalová* és *Milada Červinková* kiadványa: *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. I–II.* Praha, 1966., valamint *J. Vondrová* műve: *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945.* Praha, 1994. A témáról a legújabb cseh monográfia *V. Kural* munkája: *Misto společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945).* Praha, 1994. Habilitációmában (Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten. Die polnische, tschechoslowakische und jugoslawische Exilregierung im Londoner Exil 1939–1943. München, 1988.) magam is részletekbe menően és összehasonlító módszerrel foglalkoztam a kitelepítési tervek alakulásával.

DETLEF BRANDES

"A DELAYED CZECH ALTERNATIVE TO THE DIKTAT OF MUNICH"
(NEW MATERIAL ON THE EVENTS WHICH LED TO THE EXPULSION
OF THE SUDETEN GERMANS)

In this study the author examines how plans and ideas of Eduard Beneš with regard to the German minority in Czechoslovakia developed between the years of 1938 and 1945. In 1938, shortly before the Munich Conference, it was Beneš's secret plan that Czechoslovakia would be prepared to relinquish (in Germany's favour) three areas in the north and west of the country with a total of 800 000 – 900 000 citizens of German descent. While in 1940 he did suggest that the three areas inhabited by Germans should each form a canton, despite various modifications, Beneš kept to his original strategy of the surrender or exchange of land for the whole period until 1945. From 1938, it was his belief that a part of the German population would have to be resettled. After the British government declared the Munich Agreement to be null and void in 1942, Beneš gradually modelled his own plans on the more radical demands of the Czech resistance movement. Thus, the amount of land to be surrendered gradually diminished while the number of Germans to be resettled grew. The difference between the plans of Beneš and those of the Resistance was one of means rather than ends. Both parties wanted a state in which three Slav peoples (Czechs, Slovaks and Carpatho-Ukrainians) would live together and in which there would be no non-Slavic minorities. The Czech plan of resettlement was a direct reaction to the National Socialist solution to the 'Sudeten question'. Beneš stuck firmly to the plan he had worked out even before Munich, i. e. to reduce the German minority to less than a third of its pre-war size by either surrendering territory or through resettlement. The material found by the author in the archives of Columbia University (in documents belonging to the legacy of Jaromir Smutný) would suggest that Beneš never seriously wanted to establish the three autonomous German cantons. This suggestion was made simply to confuse the Sudeten German Social Democrats and to calm the Czech resistance. It was also a reserve plan to be employed in the event of either a German recovery or a peace agreement following such a recovery. (In any event, Beneš certainly succeeded in confusing historians). Beneš did not simply plan to reduce the number of Germans. He wanted to bring an end to their existence as a minority. Only 'democrats, socialists and Jews' and those who were indifferent as to which nationality they belonged would be allowed to remain — and these would be so few in number as to allow for a rapid assimilation. On the basis of the contents of the New York material and the records of the Foreign Office, the conclusion may be drawn that despite a process of radicalisation and intense pressure from home, Beneš kept to several elements of his compromise plan for a surprisingly long time. (These elements included: partial surrender of territory; partial resettlement; assimilation of those who remained.) However, after the Teheran Conference the emphasis switched to expulsion.